

kteří ovlivnily všechny vrstvy západoevropských společností od rolníků na venkově (s. 77-102) a dělníků (s. 155-172) v překotně se rozvíjejících městech (s. 103-130), přes městskou střední třídu (s. 131-154) až po bohatou buržoazii a aristokracii. Autor tedy sleduje reakce jednotlivých významných církví (anglikánská, luteránská nebo katolická) i nonkonformních náboženských organizací (různorodé evangelikální skupiny) na nově nastalou společenskou situaci. Často lze hovořit o různorodých formách napětí a polarit. Také socialismus 19. století s jeho ideologickými kořeny a sklonem k vytváření pevně strukturovaných a ohraničených komunit na úrovni dělnictva, je v centru McLeodovy pozornosti. Socialismus zde není chápán pouze jako rival různorodých náboženských organizací, které se snažily oslovit proletariát. Právě s ohledem na jeho koncepci spravedlivého fungování společnosti je s ním pracováno jako s významným příkladem „náboženství lidskosti“ (s. 65-68).

Autor se ve své práci opírá o bohatou základnu pramenného materiálu. S odkazy na zajímavé studie se čtenář setká nejen v poznámkách pod čarou, které nijak neruší plynulost četby textu, ale i v závěrečné kapitole „Další literatura“ (s. 201-208). První vydání knihy spatřilo světlo světa v roce 1981, takže autor většinou vycházel ze studií publikovaných v předchozích dvaceti letech. Odborný i laický zájemce o knihu *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)* jistě ocení její čtivost a kompaktnost textu. Pro naše prostředí s tím jistě souvisí i zdařilý překlad do češtiny z pera Tomáše Suhomela a jazyková korektura Aleny Němcové. Minimálně se lze setkat s delšími souvětími, které by svou komplikovaností zastíraly vlastní myšlenku. Jediná drobnost, která může některé čtenáře rušit, je poměrně časté používání označení „mnich“ a „jeptiška“ pro členy různorodých řeholních společenství.

Závěrem lze tedy konstatovat, že Centrum pro studium demokracie a kultury opět zvolilo zajímavý titul pro svou bohatou vydavatelskou činnost.

Libuše Martínková, Kyberprostor jako náboženský prostor,

**Brno: L. Marek 2007, 128 s.
ISBN 978-80-87127-06-3.**

Hlavní přínos útlé studie Libuše Martínkové, absolventky oboru religionistiky na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy, je zároveň jedním z faktorů, který práci jistým způsobem brzdí a drží ji při zemi. Publikace *Kyberprostor jako náboženský prostor* je totiž v českém prostředí a českém jazyce prvním souvislejším textem, který se touto relativně novou oblastí religionistiky – reflexí nového prostoru, v němž se již náboženství celkem domestikovalo – zabývá. Přestože ve světě je již téma náboženského života v kyberprostoru delší dobu ve společenskovědních disciplínách, religionistiku nevyjímaje, nebývale populární a je poměrně často reflektováno, v našem prostředí bohužel teprve pozvolna proniká do povědomí zdejší vědecké komunity. Proto nelze jinak než publikování tohoto textu s povděkem kvitovat.

Jak však bylo řečeno, objevitelský charakter práce sebou nese i jistá negativa, neboť je příčinou určitého defetistického tónu uvnitř textu, který vyznění celé publikace poněkud kalí. Jakoby se autorka snažila svému okolí a snad i sobě samé dokázat, že výzkum náboženství na internetu a v prostředí dalších soudobých informačních sítí (lokální počítačové sítě, GSM...) není jen módním výstřelkem společnosti poblázněné možnostmi těchto revolučních komunikačních vynálezů. Text přitom na mnoha místech dokazuje, že vzhledem k orientaci autorky v tomto oboru a její obezránosti s nejnovějším vývojem na mezinárodní badatelské scéně by byl sebevědomější přístup k tématu nejen pro tuto publikaci, ale i pro nově vznikající směr bádání v českém prostředí zcela jistě přínosnější. Tím spíše, že autorka v mnoha případech nejen staví na výzkumech zahraničních autorů, ale často dokonce nabízí i své vlastní, poměrně origi-

nální postupy, klasifikace či metodologii výzkumu.

Druhým omezením práce je fakt, že text je přepracováním autorčiny diplomové práce obhájené v roce 2004. Tím je dána relativní stručnost a skromný objem celého textu a navíc podíl na jisté zastaralosti prezentovaných výzkumů. S tímto postižením se však potýká prakticky každý příspěvek k akademickému studiu fungování nejen náboženství v kyberprostoru. Kyberprostor je totiž komunikačním nástrojem (prostorem), jehož podoba, funkce a způsob používání (obývání) jsou značně závislé na vývoji technologií, které jeho existenci umožňují. Vzhledem k tomu, že internet je (oproti např. písmu nebo řeči – dalších komunikačních prostředků užívaných v náboženském životě) relativně novým či spíše teprve se rodícím komunikačním nástrojem, jeho podoba a způsob používání se každým rokem poměrně radikálně proměňuje. Proto se v tomto oboru může zdát práce zpracovaná před čtyřmi lety (tak, jako stěžejní část recenzované publikace) podobně zastaralá, jako práce v jiných oborech dějme tomu po padesáti letech. Škoda, že se autorce nepodařilo nejzásadnější proměny internetu od roku 2004 (kdy byla obhájena diplomová práce) do roku 2007 (kdy vyšla revidovaná studie), tedy i proměny kyberprostoru jako náboženského prostoru a tedy v obrysech nastínit. Jde přitom o zásadní posun v používání internetu směrem od prostoru ovládaného většinou textovou komunikací a nástroji jednosměrné prezentace k prostoru multimediální mnohostranné komunikace s klíčovým důrazem na uživatele coby spolutváře kyberprostoru, vývoji směřujícímu ke vzniku globálních sociálních sítí a k proměnám obecně překřtěných značkou *Web 2.0*.

Práce samotná je rozdělena na tři ne zcela rovnocenné části. Tou první je úvod do samotné problematiky, který celkem stručně a věcně postuluje základy, na nichž práce staví: terminologii, která se pro religionistiku netradičně vypořádává s řadou technických termínů; metodologii výzkumu, kde autorka překvapivě zmiňuje jen skromnou českou produkci, přestože v textu operuje s koncepty řady zahraničních badatelů, což

dokládá i obsáhlý seznam literatury. Stěžejní je v této části vypořádání se s typologií náboženských projevů v kyberprostoru, kde vůči klasickému (a dnes již ne zcela použitelnému) rozdělení *religion online/online religion* Christophera Hellanda navrhuje vlastní třídění náboženských projevů v kyberprostoru, s nímž také dále pracuje. Jde o škálu, na jejíchž protilehlých koncích stojí použití nových informačních technologií jako *nástroje* a jako *prostoru*. Ani toto rozdělení není ve všech případech použitelné (čehož si je autorka vědoma), ale alespoň posouvá diskusi dál směrem od výše zmíněné a často nekriticky přijímané typologie Hellandově. Co však z tohoto staršího pojetí zůstává, je zřetelný důraz – alespoň z hlediska akademického zájmu – na náboženství chápající internet jako prostor (bližší Hellandově *online religion*).

O tom svědčí i následující velmi kvalitně zpracovaná část studie, která z široké palety náboženských tradic a komunit operujících v kyberprostoru vybírá mezi kyberreligionisty populární technopohanství, kyberprostorovou odnož novopohanství či šířeji New Age. Na omezeném prostoru velmi srozumitelně vysvětluje dichotomii pojetí kyberprostoru nástroj-prostor a jeho implikací na příkladu tzv. technofilů a kyberčarodějek (nástroj), v porovnání s kyberšamany, kybermágy a kyberbohy (prostor). Dostává se i k tak zajímavým a kontroverzním tématům jako kyberkologie, chaosmagie, či relevance výzkumu kyberbohů, coby srovnávacímu materiálu pro studium božských bytostí náboženství *offline* světa.

Dle mého soudu nejslabší částí studie je kapitola „Přehled náboženských projevů v kyberprostoru“, kde snaha o určitou typologizaci zplošťuje jinak velice členitý svět náboženských projevů v prostředí tvořeného globálně sdílenými jedničkami a nulami. Hlavní důraz je kladen na webové prezentace, e-mailovou poštu, chat, diskusní fóra či SMS zprávy. Dnešní provoz na internetu přitom tyto dílčí komunikační prostředky přinejmenším sjednocuje v jeden informační proud, či dokonce hranice mezi nimi zcela bourá. Detailní popis fungování jednotlivých nástrojů možná pomůže čtenářům, jimž je rozdíl mezi chatem a diskusním fó-

rem dosud utajen, avšak nerozkryje pro ně mlhu nejasnosti visící nad proměnami náboženského života v kyberprostoru a vlivu tohoto média na podobu, funkce a rozložení sil na náboženských scéně zítřka. Právě zde je nejlépe vysledovatelné výše zmíněné nevyhnutelné zaostávání akademického popisu (nehledě na analýzu) reality kyberprostoru za jeho kvapným a nezastavitelným vývojem.

Nutno přiznat, že studie si takové nespílitelné cíle ani neklade. Jejím posláním je skutečně jen zprostředkovat základní vhled pro čerstvé zájemce o prostředí kyberprostoru a náboženského života v něm a zároveň nabídnout východiska pro další výzkum.

V tomto didaktickém poslání Matoušková rozhodně nezklamává. Text je k tomuto účelu vybaven i řadou pomůcek od výčtu klíčových slov určených k samostatnému *googlování* daných témat, přes bohatý seznam webových odkazů, slovník základních pojmů z oblasti informačních technologií až po precizní, detailně zpracovaný poznámkový aparát. S takovými předpoklady se autorčino závěrečné přání „příspěť k obeznamnosti odborníků s novou problematikou náboženství v kyberprostoru“ tak, aby se tato kniha stala „impulzem pro další a podrobnější zkoumání v této oblasti“ doufejme i vyplní.

PAVEL ŠINDELÁŘ